

Prof. dr hab. Andrzej Markowski
Instytut Języka Polskiego UW

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Ewy Dulnej-Rak „Język
Juliusza Osterwy jako tworzywo opisu i oceny teatru. Wyznaczniki
leksykalno-stylistyczne”**

Recenzowana rozprawa należy do nurtu analiz idiolektów. W przeciwieństwie do większości prac tego typu nie dotyczy jednak języka autorów dzieł literackich, lecz opisuje i dogłębnie analizuje język najwybitniejszego reformatora teatru polskiego pierwszej połowy XX wieku, aktora, reżysera i animatora ruchu teatralnego – Juliusza Osterwy. Autorka rozprawy postawiła sobie ambitny cel: udowodnienia, że poczynania reformatorskie Osterwy dotyczące teatru znajdowały odzwierciedlenie w języku, którego używał, a właściwie który tworzył, by oddać najwierniej istotę swojej wielkiej reformy teatru. I trzeba od razu napisać, że cel ten w pełni osiągnęła.

Swoje analizy mgr Ewa Dulna-Rak przeprowadziła na niezwykle bogatym materiale, obejmującym ponad 500 pozycji – głównie materiałów rękopiśmiennych, nigdzie dotąd niepublikowanych, przechowywanych w trudno dostępnych archiwach, po części nieznanymi nawet historykom teatru. Ta niezwykła rzetelność Autorki jest godna podkreślenia: jej badania są oparte na bardzo solidnych podstawach. Rozważania badaczki dotyczą tylko słownictwa teatralnego Osterwy, który ponadto wykazywał się niezwykłą inwencją reformatorskojęzykową w innych dziedzinach życia społecznego, a i tak obejmują analizę niemal 1300 jednostek leksykalnych. Dodajmy: analizę wszechstronną, bardzo dokładną i rzetelną. Ta analiza jest poprzedzona kilkoma rozdziałami o charakterze teoretycznym, pokazującymi doskonałą orientację Autorki w opisywanej problematyce.

Rozprawa rozpoczyna się słusznie od przedstawienia przedmiotu i zakresu pracy, a także uzasadnienia wybranej metodologii. Szczegółowo

Am

przedstawia się różne rozumienie terminu idiolekt i stan badań nad tym zagadnieniem, zwłaszcza w odniesieniu do języka niepisarzy. Równie dogłębne i rzetelne jest sproblematyzowane przedstawienie stanu badań nad terminologią i gwarą teatralną, co jest treścią rozdziału drugiego rozprawy.

O tym, że badaczka doskonale zdaje sobie sprawę z tego, iż badanie idiolektu należy osadzić w całym języku danego okresu, świadczy rozdział trzeci pracy, poświęcony najważniejszym cechom polszczyzny po odzyskaniu niepodległości, a także opisujący ówczesne badania preskryptywne języka polskiego. Ten rozdział można polecić uczniom szkół średnich jako podręcznikowe ujęcie zagadnienia. Jest napisany przejrzysto, zwięźle, a przy tym wyczerpująco.

W pracy dotyczącej idiolektu konieczny był rozdział dotyczący nosiciela tegoż idiolektu, w tym wypadku – Juliusza Osterwy. Biografii artystycznej i założeniom reformatorskim tego twórcy poświęcony jest bardzo interesujący i świetnie napisany rozdział czwarty. Autorka wykazuje się niezwykłą znajomością życia artystycznego Osterwy, istoty jego reformy i jej szczegółów. Wątpię, czy którykolwiek z historyków teatru ma tak rozległą i tak przemyślaną wiedzę na ten temat, jak mgr Ewa Dulna-Rak. A już na pewno nikt nie dotarł do wszystkich źródeł dotyczących Osterwy, które przeanalizowała Autorka recenzowanej rozprawy.

Analizę warstwy leksykalno-stylistycznej idiolektu Osterwy z zakresu teatru badaczka poprzedza (w rozdziale 5.) przedstawieniem zainteresowań aktora językiem polskim i jego rozważaniami na tematy lingwistyczne (ciekawy jest np. wątek skrajnego puryzmu narodowego w pismach Osterwy).

Rozdziały od szóstego do jedenastego są poświęcone analizie różnych aspektów leksyki teatralnej w pismach Osterwy. Zwraca uwagę wszechstronność opisu oraz duża świadomość metodologiczna Autorki. Nadzwyczaj ciekawe i dobrze uzasadnione są charakterystyki tego słownictwa: formalnogramatyczna, a zwłaszcza semantyczno-realnoznaczeniowa. Ta pierwsza jest uzupełniona przejrzystymi tabelami i wykresami. Największym osiągnięciem tej drugiej jest wydzielenie grup semantycznych słownictwa teatralnego i zaliczenie poszczególnych leksemów do każdej z grup. Zadanie to wymagało żmudnej pracy, ale dało

bardzo dobre wyniki. Dodajmy, że rezultaty tego podziału zostały uwzględnione w słowniku leksyki Osterwy, dołączonym jako olbrzymi i jakże cenny drugi tom pracy. Równie rzetelnie zostały przedstawione relacje semantyczne – głównie synonimy – w leksyku Osterwy.

Autorka przedstawiła także tę warstwę słownictwa Osterwy, którego używał niejako mimochcący – słownictwo socjolektu teatralnego. Mimochcący, gdyż jako reformator starał się nie używać „zużytego” słownictwa socjolektalnego i terminologicznego, zastępując je neologizmami i neosemantyzmami.

Tej warstwie leksyki teatralnej Osterwy badaczka poświęca rozdział ósmy. Należy podziwiać Ewę Dulną-Rak, która dokonała szczegółowej analizy niemal 700 neologizmów i neosemantyzmów Osterwy. Rzetelność badaczki potwierdzają jej dociekania dotyczące wpływu innych autorów na słownictwo używane przez Osterwę, co wymagało nie tylko sięgnięcia do słowników ogólnych i specjalnych polszczyzny XIX wieku, lecz także poszukiwań w dziełach innych autorów-słowotwórców (np. J.N. Kamińskiego czy B. Trentowskiego).

Rozdział dziewiąty pracy dotyczy zagadnienia metajęzykowego – definicji i quasi-definicji w pismach Osterwy. Tu Autorka wykorzystuje ustalenia nie tylko językoznawców, lecz także logików, by przedstawić typy twórców definicyjnych i definicjopodobnych Osterwy. Sposób definiowania oddaje sposób ujmowania i kategoryzowania rzeczywistości – i to przekonująco pokazuje badaczka – wiążąc typy definicji z kierunkiem reformatorskim przemyśliwanym przez bohatera dysertacji.

To samo ukazuje metaforyka dotycząca teatru, którą analizuje Autorka w rozdziale 10. Ponad setka metafor, wydobytych przez Ewę Dulną-Rak z prac Osterwy dotyczy odwołań do różnych dziedzin życia. Zwracają uwagę liczne metafory związane z ogrodnictwem, uprawą ziemi, przyrodą, które, jak słusznie wnioskuje badaczka, są motywowane przypowieściami religijnymi (Osterwa był człowiekiem religijnym).

Rozdział 11. poświęcony jest wartościom (wyrażonym leksykalnie) i wartościowaniu w tekstach Osterwy. Badaczka wydobywa typy wartości istotnych dla autora zapisków, a następnie przedstawia kilkanaście najważniejszych dla Osterwy wartości, ujmując to w formie opisów o

charakterze minimonografii. Takiego ujęcia doczekały się m.in. takie wartości jak sztuka, teatr (bardzo długi i ciekawy opis!), aktor, scena, publiczność. To doskonały i oryginalny sposób analizowania zebranego materiału.

Pracę uzupełnia dziewięć aneksów precyzyjnie porządkujących analizowaną leksykę, zbierających jej całość ułożoną ze względu na różne kryteria (np. słownik tematyczny, leksyka różnych odmian, relacje semantyczne, neologizmy i neosemantyzmy, metafory).

Nieodłączną częścią pracy – jej drugim tomem – jest słownik leksyki teatralnej Juliusza Osterwy, zawierający niemal 1300 haseł. Słownik jest opracowany według najlepszych wzorów leksykograficznych. Jest poprzedzony wstępem, wyjaśniającym jego budowę (zwłaszcza układ i zawartość hasła). W każdym hasle oprócz definicji, opracowanej przez Autorkę (co już było kolosalnym wyzwaniem, któremu Ewa Dulna-Rak doskonale sprostała), jest zakwalifikowanie leksemu do odpowiedniej grupy tematycznej, określenie, z jakiej warstwy słownictwa wyraz pochodzi, oraz cytaty/cytaty z pism Osterwy, precyzyjnie zlokalizowane. Tam, gdzie to konieczne, są odsyłacze do haseł synonimicznych. Ogrom pracy, który Autorka włożyła w zestawienie słownika, doceni każdy, kto kiedykolwiek parał się leksykografią. Chapeau bas!

Przedstawiona powyżej charakterystyka rozprawy doktorskiej mgr Ewy Dulnej-Rak nie pozostawia wątpliwości, że pracę tę oceniam bardzo wysoko. Jest to doskonała, rzetelna i bardzo szczegółowa analiza idiolektu teatralnego Juliusza Osterwy. Spełnia z dużym naddatkiem wymagania stawiane pracom doktorskim. Moim zdaniem mogłaby stanowić podstawę starań habilitacyjnych Autorki.

Andrzej Jędrzejko